

⁶Цивільний кодекс України // Українське право. – 1999. – №1. – С.441 – 442.

⁷Там само. – С. 442.

⁸Там само. – С. 523.

⁹Права, за якими судиться... – С.228.

¹⁰Див. зокрема, Трубачев О.Н. История славянских терминов родства. – М., 1959; Бурячок А.А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові. – К., 1961.

¹¹Бутинов Н.А. Типология родства // Проблемы типологии в этнографии. – М., 1979. – С. 66 – 74.

¹²Бутинов Н.А. Типология родства. – С.70.

¹³Листова Т.А. Кумовья и кумство в русской деревне. – С.47.

¹⁴Див. Сержпутовский А.К. Жизнь молодежи и брак в с. Лоски Крелевецкого уезда Черниговской губернии (1910 р.) // ИМФЕ, Ф 1 – 5, од. зб. 397, арк. 2 – 7.

¹⁵Кравченко В. Збірка етнографічних матеріалів // ИМФЕ, Ф 15 – 3, од. зб. 158, арк. 150.

¹⁶Борисенко В.К. Весільні звичаї та обряди. – К., 1988. – С.39.

¹⁷Про заміну батьків на весіллі дядьком співається в ряді весільних пісень. Див.: Весільні пісні. – Т.2. – К., 1981. – С. 555.

Вікторія ДМИТРИЄВА

Сімферополь

ТРАДИЦІЙНА РОДИЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (на прикладі греків Приазов'я)

На півдні України компактно проживають нащадки кримських християн, звані в етнографічній літературі “маріупольськими” або “приазовськими” греками. Кримські греки були переселені на південь сучасної Донецької області в 1778 році і заснували там м. Маріуполь і понад двадцять сіл.

За мовною ознакою етнос поділяється на дві групи: “румеїв” та “урумів”. Перші розмовляють діалектами криморумейської мови (близька до новогрецької), другі – урумської тюркської групи.

Сімейні обряди приазовських греків досі вивчені недостатньо, хоч вони, особливо весільні, привертали увагу дореволюційних авторів. Певні відомості з даної проблематики містяться в працях С.І.Маркова й О.Н.Ксенофонтової-Петренко. Запропоноване дослідження базується на матеріалах експедицій, організованих Кримським відділенням інституту сходознавства НАН України в літні сезони 1993, 1994, 1995 рр.¹

Складовою частиною сімейної обрядовості греків Приазов'я є комплекс родильно-хрестильних обрядів, який в свою чергу поділяється на три цикли: передпологові, родильні і післяпологові обряди. Кожен з циклів по-своєму цікавий і заслуговує детального вивчення, ми ж зупинимося на розгляді обрядів, пов'язаних з народженням. До них можна віднести: магичні і раціональні прийоми рододопоможення, ритуальне перерізання пуповини і “соління” дитини, обряди “очищення” породіллі й немовляти.

У приазовських селах аж до 20-х рр. нашого сторіччя жінки народжували не в лікарнях, а в домашніх умовах, вдаючись за допомогою до повитух – “бекана”, “ебана” (урум.), “манака” (рум.). Всі випадки народження мертвих або потворних дітей приписувалися впливу “злих сил”, від яких старалися уберегти вагітну жінку і плід у її утробі. З цією метою вагітна, якомога довше приховувала своє становище, повитуху кликали таємно, а число дійових осіб, які були присутні при родах і допомагали повитусі обмежували.

Коли починалися пологи, чоловік роділлі або хтось із старших невісток ішли кликати повитуху, а в будинку тим часом починалися приготування: жінку переводили до окремої прибраної кімнати, гріли воду, готували тканину, простирадла.

Традиційно гречанки народжували сидячи, тому у багатьох повитух при собі був інструмент для рододопомоги – табуретка з отвором посередині, висотою 40 см. На неї саджали роділлю, а свекруха й невістки підтримували її з різних боків. Заміною такого родильного стільця в деяких випадках виступала тринога (в побуті вона служила підставкою для казанів із їжею), обмотана чистими ганчірками.

Повитуха використовувала різноманітні прийоми для полегшення родів. Комплекс цих прийомів поділений нами на три групи: а) магічних дійств; б) раціональних; в) умовна група прийомів, раціональних у своїй основі, але які виконуються, як магічний ритуал.

Серед магічних прийомів варто виділити.

1. Дії, які здійснюються за принципом наслідувальної магії і пов'язані з уявленням, що всяка замкненість утруднює роди (розкриття дверей і вікон будинку, відкриття “царських брам” у церкві, розв'язання вузлів, розпускання волосся та ін.).

Подібний прийом – розкриття дверей і вікон будинку, розпускання волосся – відомий і серед українців, росіян, болгар, народів Кавказу та ін. Він сформувався ще в давні часи первісних релігійних уявлень. А з поширенням християнства виникає такий прийом, як відкриття “царських брам” у церкві, тобто язичницький обряд набув нову інтерпретацію.

2. Прийоми, в основі яких лежать уявлення про магічну силу різних предметів, наприклад, при важких пологах на живіт роділлі клали пояс священника. А в Давній Греції жінки при першій вагітності приносили свій пояс у жертву в храмі Артеміди².

3. Прийоми, які спираються на віру в магічний зв'язок між роділею та її найближчими родичами (матір'ю, чоловіком).

Раціональні прийоми поділені на такі підгрупи:

1. Фітотерапевтичні, засновані на застосуванні відварів лікарських трав (чебрецю, м'яти, кропиви) і теплих сухих компресів з використанням зерен ячменю й вівса.

2. Механічні впливи повитухи на організм роділлі, наприклад, масаж живота, перевертання плоду в утробі шляхом підвішування й струшування роділлі та ін.

Прийоми раціональні у своїй основі, але виконуються як магічний ритуал.

1. Зняття прикрас із роділлі, розв'язування вузлів на її одязі, розчинення вікон – прийом, який сприяв розкряпанню тіла роділлі і насичував будинок киснем, хоч трактувався як магічний ритуал.

2. Моральна підтримка роділлі, наприклад, присутність чоловіка, матері, читання молитов (“Отче наш” і “Богородиця Діва, радуйся”), мали важливий психологічний аспект, але супроводжувалися рядом магічних дійств, які інформатори не могли пояснити.

На прикладі прийомів рододопомоги можна побачити наскільки тісно в родильній обрядовості греків Приазов'я співіснують обряди, що виникли ще в епоху язичництва, із більш пізніми християнськими.

Прийнявши дитину, повитуха обрізала пуповину ножицями або ножем (які відтоді виходили з повсякденного вживання і зберігалися в скрині серед сімейних реліквій) і перев'язувала вовняною ниткою або волосом матері.

Послід було прийнято закопувати під плодовим деревом, якщо новонароджений хлопчик – під тополею, “щоб був ставним і високим”, якщо дівчинка – під яблунею, “щоб була плодовитою”, тобто в майбутньому мала багато дітей. Паралельно існував звичай висушування посліду, який зберігали в такому виді до того часу, коли дитина подорослішає, а потім ховали в тому місці, з яким за бажанням батьків повинна бути пов'язана його професія (у приміщенні школи – стане вчителем, в церкві – священником і т.д.).

До посліду, як і до пуповини, першого зрізаного волосся, нігтів, ставилися дбайливо, вважаючи, що в цих предметах знаходиться особлива життєва сила вельми дієа за будь-яких обставин. Також вірили, що з ними пов'язана і доля дитини. Це є прикладом парціальної магії.

Дитину, що народилася посипали сіллю, так було прийнято і у турків, болгар, кримських татар і деяких інших народів Європи. Існує декілька поглядів щодо тлумачення цього звичаю: 1) сіль використовували в гігієнічних цілях – тіло дитини буде менше пігніти; 2) в ритуальних – в якості оберегу, для боротьби із впливом “злих сил”.

Через деякий час після родів немовля купали, додаючи у воду лікарські трави: чебрець, м'яту, ромашку. Цю воду не виливали після заходу сонця, так само як і не залишали пелюшки на вулиці, вважаючи ніч тим часом, коли “нечиста” сила особливо сильна і через воду й пелюшки може негативно впливати на немовля.

Повитуха не тільки перший раз купала новонародженого, вона ж і на 9-й день після родів (а у разі поганого самопочуття жінки – пізніше), організовувала й проводила ритуальне очисне обмивання породіллі. Повитуха саджала її в таз із водою, в якому знаходилося 7 розжарених каменів, лікарські трави і зверху накривала 7 ковдрами. А після “бані” робила масаж живота, рушниками стягувала кістки: коліна, стегна, плечі, потім обмотувала живіт породіллі рушником.

Така “баня” і масаж добре впливали на самопочуття жінки, сприяли найшвидшому відновленню сил. Але не дивлячись на “банний” ритуал, породіллі залишалася “нечистою” ще 30 днів (тобто протягом 40 днів після родів). Вважалося, що в цей період вона не тільки надзвичайно вразлива до впливу злих сил, але і сама є джерелом негативної енергії. У грецькому прислів'ї так і говориться: “Там, де ступить породіллі трава не росте”³. Тому, жінку, що народила обмежували в діях і функціях. Їй не дозволялося пекти

хліб, готувати їжу, відвідувати громадські місця, церкву, кладовище. Протягом певного часу вона повинна була спати окремо від чоловіка.

Не дивлячись на те, що всі перелічені обмеження магичні за формою, вони у своїй основі мають раціональне зерно, оскільки наділена особливим статусом, обмежена в роботі та рухах, породілля могла трохи відпочити і відновити здоров'я і сили, а стриманість від статевого життя співпадала з пуерперальним періодом, необхідним для нормального відновлення органів, змінених вагітністю й родами.

Остаточно породілля “очищася” на 41-й день після родів, сходивши в церкву за молитвою, яка так і називалася “очисною”. Вона ходила в церкву з дитиною на руках, в супроводі свекрухи або повитухи (більш рання форма обряду).

Повитуха не лише супроводжувала породіллю до церкви, приймала роди, здійснювала перше ритуальне купання дитини та очисне обмивання його матері. Вона займалася організацією більшої частини обрядів, за допомогою яких здійснювалася первинна соціалізація немовляти: йшла до церкви за ім'ям новонародженому, накривала для батька дитини “Стіл Божої Матері”, “Паная трапез” (рум.), “Паная софра” (урум.)⁴, брала участь у хрестинах.

Саме під час хрестин повитуха отримувала подарунок від хресної матері новонародженого, це був ритуальний набір – мило і рушник. Ймовірно, він повинен був символізувати ритуальне очищення повитухи, зафіксоване всіма учасниками родин.

Наведені в даній статті матеріали охоплюють лише частину порушеної у ній теми, але дозволяють зробити висновок про те, що родильна обрядовість приазовських греків має багато спільного з духовною культурою українців та інших етносів України, Кавказу, що може бути свідченням тісних міжетнічних контактів або подібності походження перелічених обрядів і звичаїв. Для родильної обрядовості мариупольських греків характерно поєднання традицій і звичаїв, як магичних у своїй основі, так і таких, що містять раціональне зерно. В ній тісно переплелися обряди, що виникли в дохристиянську епоху з більш пізніми християнськими.

¹Експедиційні матеріали автора зберігаються в архіві Кримського відділення інституту сходознавства НАН України.

²Плосс Г. Воззрение на ребенка у диких и культурных народов // Знание. – 1877. – № 2. – С. 12.

³Ксенофонт-Петренко О.Н. Семейные обряды в селе Сартана // Культурно-бытовые процессы на юге Украины. – М., 1979. – С. 182.

⁴Марков С.И. Заметки о быте греков г. Мариуполя // Мариуполь и его окрестности. – Мариуполь, 1892. – С. 414.

Світлана СИТНИК

Київ

ПРО РОЛЬ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕТНІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ УКРАЇНЦІВ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Актуальність проблеми трансформації етнічної самосвідомості українців в сучасній науці змусила автора заглибитися в дослідження і зупинитися на аналізі конкретних соціально-політичних явищ, що зумовили дані процеси. Одразу зазначимо, що міграції лише один, але важливий аспект даних процесів.

Двадцять четвертий з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу прийняв рішення, що “прискорене освоєння економічного потенціалу на Сході країни та в окремих районах союзних республік сприяє перерозподілу, раціональному розміщенню трудових ресурсів”¹. Завдяки запланованим перерозподільним функціям міграції мали активізуватися процеси формування робітничого класу, інтернаціоналізації, зближення націй і народностей. Політика штучного переміщення етнічних груп населення проводилася з єдиною метою: з допомогою застосування авторитарних методів створити нову спільність “радянських людей”, яка мала якісно відрізнятись від етнічних спільностей минулого. Створення нової спільності поза